

Lietuvių mitologinių sakmių veikėjos *laumės* ir jų atitikmenys rusų ir anglų kalbose¹

Karolina Gimževskienė

Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
Literatūros, kultūros ir vertimo tyrimų institutas
gimzevskiene.karolina@gmail.com

Santrauka. Šiame straipsnyje toliau nagrinėjama „Vertimo studijų“ 11 numeryje autorės paskelbtame straipsnyje „Raganos ir burtininkai lietuvių mitologinėse sakmėse ir jų atitikmenys rusų ir anglų kalbose“ pristatyta mitologinių tekstų vertimo problematika, pateikiant dar vienos mitologinių būtybių grupės – *laumių* – lyginamąją vartosenos lietuvių, anglų ir rusų kalbose bei kultūrose analizę. Viso tyrimo teorinės prielaidos ir pagrindinės sąvokos, tokios kaip realijos, svetiminimo ir savinimo strategijos, jų taikymas vertime, lietuvių, keltų bei slavų mitologijų sąveika ir lyginimo objekto pasirinkimas, aptarti pirmajame straipsnyje, o šiame pristatoma surinkta ir susisteminta medžiaga apie laumes, pateikti galimi vertimo ar aiškinimo papildomuose komentaruose variantai. Turėdami tokią informaciją vertėjai gali geriau suprasti konkrečių mitologinių personažų panašumus bei skirtumus ir parinkti tinkamiausius lietuviškose mitologinėse sakmėse sutinkamų būtybių kultūrinius atitikmenis.

Pagrindiniai žodžiai: mitologinės sakmės, mitologinės būtybės, laumė, kultūrinis atitikmuo, realijos

Lithuanian Mythological Creatures *Laumės* and their Equivalents in Russian and English

Abstract. This article aims to find cultural equivalents for the Lithuanian mythological creature *laumė* in the English and Russian languages. Therefore, a comparative analysis of similar mythological creatures in Lithuanian, Russian and English languages and cultures was carried out. The results of the analysis have shown which names of these creatures might be considered cultural equivalents. Such information is useful not only when choosing a domestication strategy, but for a foreignization strategy as well because these equivalents can be used both in the translation text itself and in additional extratextual comments. The conclusions given at the end of this article may be of practical importance for translators or authors writing about Lithuanian mythology and folklore for English or Russian speaking readers.

Keywords: mythological tales, mythological creatures, *laumė*, fairy, cultural equivalent, realia

¹ Straipsnis parengtas Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedroje, vadovaujant prof. Nijolei Maskaliūnienei. Straipsnio autorė nuoširdžiai dėkoja savo magistro darbo vadovei prof. Nijolei Maskaliūnienei už skatinimą dirbti mokslinį darbą ir visokeriopą pagalbą.

Lietuvių mitologinių sakmių veikėjos *laumės*

Laumė – viena svarbiausių ir ryškiausių lietuvių mitologinių būtybių. Lietuvių tautosakoje gausu įvairiausių sakmių, kuriose veikia ši išskirtinė ir, galima teigti, prieštaringa būtybė. *Laumės* populiarumą pabrėžia įvairūs šios šaknies bendriniai ir tikriniai žodžiai, vietovardžiai: laumžirgis, laumės juosta, Laumės kalnas (Vėlius 1977: 91), Laumės akmuo... Tačiau, etnologo Jono Balio teigimu, šio pavadinimo kilmė visiškai neaiški (Balys 2000: 54). Žymus lietuvių etnografas Norbertas Vėlius pažymi, kad kai kurių regionų sakmėse *laumės* vadinamos ir *raganomis*, *deivėmis*, *laimėmis*, *morėmis*, o kai kur – dvigubu vardu *laumė ragana* (Vėlius 1977: 89–90). Terminas *deivė* yra „bendras plačios klasės antraeilių dievybių pavadinimas“ (Greimas 1978: 77) (esama nemažai sakmių, kuriose *deivėmis* vadinamos tiek *laumės*, tiek kitos būtybės, vadinamos *laimėmis*), bet kiti minimi pavadinimai visgi priskiriami atskiroms moteriškosios lyties mitinėms būtybėms, o *laumių* vadinimas jų vardais sakmėse veikiau yra tik kartais pasitaikanti išimtis, atsiradusi dėl šio pasakojamojo žanro ir jo veikėjų ribų nepastovumo, abstraktumo.

Kalbant apie pavadinimą *deivė*, reikėtų pabrėžti, kad anksčiau juo buvo vadintos tik aukštesniųjų dievų panteonui priklausančios dievybės, bet ilgainiui jis buvo priskirtas ir žemesniųjų būtybių grupei, ypač *laumėms* (Lurker 2005: 48; Meletinskij 1991: 181). Tad nors *laumės* dažnai vadintos *deivėmis*, jos nebuvo laikomos už žmones aukštesnėmis, labai gerbiamomis būtybėmis.

Nijolė Laurinkienė rašo, kad „sakmėse aptinkami dvejopi *laumių* apibūdinimai: kaip dailių jaunų merginų, dar dažniau – moterų, ir kaip atstumiančios neįprastos išvaizdos moteriškų būtybių“ (Laurinkienė 1995: 16). Anot tautosakininkės, negražios *laumės* turi didelius dantis, ilgas rankas, geležinius nagus, yra apžėlusios, raišos, su vištos ar gaidžio kojomis, arkliai kanopomis. Tad *laumės* įvaizdis yra nepastovus ir kiekvienoje sakmėje gali daugiau ar mažiau skirtis.

Išskiriamos keturios pagrindinės *laumių* funkcijos: 1) moteriški darbai, 2) vaikų globojimas arba skriaudimas, apkeitimas, 3) bendravimas su vyrais, 4) kenkimas gyvuliams (Vėlius 1977: 96). Dar viena svarbi *laumių* funkcija – reljefo keitimas. Jos „supila piliakalnius, iškasa ežerus, stato pilis, užtvenkia upes“ (Vėlius 1977: 110). Vis dėlto šią funkciją mini ne visi tautosakininkai, ji nėra tokia ryški ir dažniausiai atsiskleidžia ne sakmėse, bet kai kuriuose lietuvių liaudies padavimuose. Kadangi šiame straipsnyje nagrinėjamos tik sakmėse veikiančios būtybės, *laumės* kaip reljefo keitėjos atitikmenų anglų ir rusų kultūrose neieškosime, nes liaudies padavimai yra atskiras tautosakos žanras, kuriame net tos pačios būtybės gali elgtis visai kitaip negu sakmių personažai, juose atsiskleidžia kitos tų būtybių funkcijos.

Kalbant apie *laumių* ryšį su žmogumi, užtenka paskaityti keletą lietuvių mitologinių sakmių, kad pastebėtume išryškėjantį dvilypį jų santykį – vieniems šios mitinės būtybės padeda, juos apdovanoja, o kitus nuskriaudžia, net nužudo:

1. <...> *Sykį, jai vidurnaktį beverpianč, atėjo trys laumės ir sako:*
 – Kad tave taip sunkiai pamotė vargina, tai mes atėjom tavęs išvaduoti.
Tuoj sėdusios, suverpusios tas jos pakulas ir, tą pamotę uždusinusios, išėjusios savo keliais, sakydamos:
 – Jau ji daugiau tavęs nekankins.
Iš ryto rado tą pamotę negyvą. (Vėlius 1979: 16)

Nors *laumės* dažnai vaizduojamos žmogaus namų aplinkoje, jos nėra laikomos namų būtybėmis kaip, pavyzdžiui, *aitvarai* ir *kaukai*. N. Vėlius teigimu, didžiojoje sakmių dalyje jos veikia miškuose, prie vandens telkinių, laukuose (Vėlius 1977: 114). N. Laurinkienė taip pat pažymi, kad *laumės* gyvena miškuose, laipioja skardžiais, tūno urvuose arba duobėse, kartais apsisoja ant kalno ir yra apibūdinamos kaip neturinčios nuolatinės gyvenamosios vietos, benamės, klajojančios moterys (Laurinkienė 1995: 16). Tad *laumės* laikomos gamtos būtybėmis, nes pas žmogų jos užsuka tik trumpam, o paskui grįžta į gamtą.

Iš tokios *laumių* veikimo vietų įvairovės ir iš jų atliekamų funkcijų gana sunku pasakyti, kokioms būtybėms – vandens, kalnų ar miškų – būtų tikslingiausia jas priskirti. Aptardamas *laumių* priskyrimą vienai ar kitai mitologinių būtybių grupei, N. Vėlius visgi aiškiausiai įžiūri jų sąsają su vandens stichija ir tvirtina, jog, „remdamiesi turima lietuvių tautosaka, kalbine bei etnografinė medžiaga, istoriniais šaltiniais ir kitų tautų sakmėmis bei tikėjimais, galime teigti, kad lietuvių *laumės* traktuotinos kaip vandens dvasios“ (Vėlius 1977: 117). N. Laurinkienės teigimu, „sakmėse *laumė* dažniau vaizduojama kaip žemės būtybė“, bet autorė taip pat priduria, kad „žemėje ji dažniausiai buvoja paupiuose, kur skalbia, daužo kultuve rūbus“ ir kad „laumę galima pamatyti ir pačiame vandens telkinyje – besimaudančią ar besišukuojančią“ (Laurinkienė 1996: 16). Tad *laumę* žemės būtybėms priskirti galime tik kalbėdami bendrai – atsižvelgę į faktą, kad ji veikia žemėje, o ne danguje (priešingai nei aukštesniosios dievybės, pavyzdžiui, *Perkūnas*). Šiame straipsnyje, nagrinėdami *laumes* išsamiau, dėl šių mitinių padarų paveiklo įvairiapusiškumo laikysime jas tiek vandens, tiek miškų ir laukų būtybėmis.

Laumės atitikmenys rusų (slavų) tautosakoje

Suvokimas, kad *laumes* su vandens stichija sieja labai glaudus ryšys, padeda ieškant jų paveiklo atitikmenų kitose kultūrose. Įdomu tai, kad daugelis *laumėms* priskiriamų bruožų būdingi ir kitų tautų mitiniams vandens padarams. Kalbėdamas apie rusų tau-

tosakos vandens būtybes, N. Vėlius taikliai pažymi, kad „visų pirma joms priskiriamos tokios pat išorės ypatybės. Su ilgais plaukais, didelėmis krūtimis, nuogos ir gražios yra beveik visos moteriškos slavų vandens būtybės“ (Vėlius 1977: 115). Dažniausiai taip apibūdinamos moteriškosios giminės būtybės, vadinamos *rusalkomis* (rus. *русалки*). Vienoje iš rusų mitologės Jelenos Levkijevskajos pateiktų liaudies pasakojimų ištraukų puikiai atsispindi, kaip šios būtybės buvo aprašomos – įsivaizduota, kad *rusalkos* panašios į paprastas kaimo moteris, tik išsiskiria išbalusiais skruostais, laibomis ir šaltomis rankomis, didžiulėmis krūtimis ir labai ilgais plaukais (Levkijevskaja 2000: 236). Be to, labai svarbu tai, kad nors *rusalkos*, kaip ir *laumės*, yra susijusios su vandens stichija, jos nėra vienareikšmiškai priskiriamos tik vandens būtybėms – jos yra ir vandens, ir laukų, ir miškų būtybių grupėms priskiriami personažai (Zelenin 1995: 225). Kaip rodo tolesnė *rusalkomis* vadinamų būtybių analizė, jų įvaizdžio nepastovumas dar ryškesnis nei lietuviškųjų *laumių*.

Išsiaiškinus šiuos aspektus, svarbi užduotis – sužinoti, ar slavų *rusalkai*, kaip ir lietuviškajai *laumei*, būdingas išvaizdos dualumas. Pasigilinus išaiškėja, kad, lygiai kaip ir *laumės*, *rusalkos* gali atrodyti ne tik kaip jaunos dailios merginos, bet ir baisios senės – apžėlusios, kuprotos, labai aštriais nagais (Zelenin 1995: 236). Kaip minėta, kai kuriose sakmėse lietuviškosios *laumės* kūno dalys yra geležinės. Pasirodo, tai būdinga ir slavų *rusalkoms* – savo didžiulėmis geležinėmis krūtimis jos geba net žudyti. Tad *rusalkas* ir *laumes* sieja ne tik bendras išvaizdos dualumas (jos gali būti tiek patrauklios, tiek atstumiančios), bet ir konkretūs bruožai: geležinės kūno dalys, hipertrofuoti moteriški apvalumai. Be to, *rusalkos*, turinčios labai ilgus plaukus, dažnai juos šukuoja (Zelenin 1995: 237). Tą patį byloja ir pirmiau pateikta N. Laurinkienės citata apie vandens telkiniuose besišukuojančias *laumes*.

Nors iš rusiškų pasakojimų matome, kad *rusalkos* didžiąją laiko dalį praleidžia vandenyje arba prie vandens, jos, kaip ir lietuviškosios *laumės*, sutinkamos tiek žmogaus namų aplinkoje, tiek ir laukuose ar miškuose (Zelenin 1995: 238). Tai įrodo ir šis trumpas rusų liaudies pasakojimas:

2. *Jojo per pievą senis su boba. Žiūri – šoka rusalka beeidama. Senis ėmė vyti arklį dar greičiau. Jei rusalka pagautų – mirtinai užkulentų.*² (Puchova 2008: 249)

Labai svarbu pabrėžti, kad senųjų sakmių *rusalkos*, kitaip nei šiandien įprasta vaizduoti, neturi jokios žuvies uodegos – jos gali vaikščioti ar šokti kaip ir paprastos moters. Anot J. Levkijevskajos, būtybės, kurios viršutinė kūno dalis atrodo lyg moters, o apatinė – lyg žuvies, vaizdinys atkeliavo iš Vakarų Europos ir anksčiau nebuvo būdingas slavų tautosakai (Levkijevskaja 2000: 235). Tad šis faktas tikrai leidžia labiau įsigilinti į

² Jeigu tekste nenurodyta kitaip, visi pavyzdžių vertimai iš rusų ir anglų kalbos yra autorės.

laumės ir *rusalkos* panašumus, atmetus šiandien mūsų sąmonėje įsitvirtinusį pastarosios įsivaizdavimą.

Nors pateiktas pasakojimas labai trumpas, jame atsiskleidžia ir daugiau *rusalkos* panašumų su *laume*. Iš pasakojimo matome, kad *rusalkos* mėgsta šokti, linksmintis. Tokie motyvai išties dažni – J. Levkijevskaja pabrėžia, kad šokti ir dainuoti rateliuose – mėgstamiausia *rusalkų* pramoga (Levkijevskaja 2000: 239). Skaitydami lietuvių tautosaką apie *laumes* dažnai sutinkame labai panašių motyvų: „Vieno žmogaus klėtin įprato kelios laumės. Būdavo, sueina klėtin ir baladojas – šoka, dainuoja.“ (Vėlius 1979: 25)

Pradėjus lyginti *laumes* su *rusalkomis*, kiekvienas jų panašumas veda prie kito ir taip susidaro ištisa sąsajų grandinė. Pavyzdžiui, prisiminkime jau minėtą prieštarinę *laumės* santykį su žmogumi. Aptariamos rusų tautosakos būtybės lygiai taip pat gali žmogui ir padėti, ir pakenkti. Nors *rusalkos* gali patikusį žmogų kuo nors apdovanoti, susitikimas su jomis neretai baigiasi tragiškai – gali mirtinai nukankinti, pavyzdžiui, apkandžiodamos, pasmaugdamos arba užkutendamos (prieš tai cituotame pasakojime taip pat minima žmonių baimė būti užkutentiems). Be to, sakmėse *rusalkos* dažnai nutempia į vandenį skalbiančias moteris (Levkijevskaja 2000: 242) ir dėl to tam tikromis dienomis tiek patys sakmių veikėjai, tiek sakmėmis įtikėję žmonės nesimaudydavo vandens telkiniuose, moterys neskaldavo (Levkijevskaja 2000: 255). Lietuvių tautosakoje taip pat randame motyvų, kad moterims baimę keldavo ketvirtadieniais skalbiančios *laumės* (Vėlius 1979: 17; Sauka 1982: 145). Tad abiejų kultūrų sakmėse apie panašias būtybes atsiskleidžia ir tam tikri emociniai aspektai: galbūt tokie motyvai buvo vienas iš bandymų paaiškinti nelaimingus atsitikimus, netikėtą žmogaus mirtį.

Kaip jau minėta, viena iš *laumių* funkcijų – bendravimas su vyrais. Įdomu tai, kad ir *rusalkos* vilioja vyrus, kartais juos nužudo (Levkijevskaja 2000: 239, 242). Šį faktą patvirtina ir N. Vėlius: „Įvairių tautų vandens dievybės paprastai siekia vyrų meilės ir kartu nori juos pražudyti. Pavyzdžiui, slavų *русалка* myli vyrus, tačiau stengiasi juos negyvai užkudenti“ (Vėlius 1977: 116). Tad tiek lietuvių, tiek rusų sakmėse su šiomis būtybėmis susidūrusiam žmogui svarbiausia – joms nepakenkti, nesupykdyti, nesukelti keršto jausmo, nes kaip lietuvių, taip ir rusų mitologijoje žmogus yra baudžiamas už norą pasipelnyti koku nors būdu pasinaudojant šiomis mitinėmis būtybėmis.

Kalbant apie *rusalkų* santykį su vaikais, svarbu paminėti, kad žmogaus kūdikį jos apkeičia su savuoju – purvinu, negražiu, kvailu ir nepaprastai daug valgančiu. Paliktas *rusalkos* vaikas neauga, nevaikšto, tik nuolat prašo maisto. Norėdamos susigrąžinti savo kūdikį, rusų sakmėse moterys išneša *rusalkos* vaiką į kiemą ir ima jį mušti, tuomet pasirodo pati mitinė būtybė ir taria: „Aš tavo vaiką gražiai auginu, o tu mano – muši. Imk savąjį ir atiduok man manąjį!“ (Levkijevskaja 2000: 274). Lietuviškų sakmių motyvai labai panašūs, o kai kuriais atvejais net visiškai identiški: „O tu, karve, tu, besarmate! Kaip tu mano vaiką išmetei ant mėšlyno? Aš tavo vaiką auginau ir išmokiau, o tu ma-

nąjį sumuše! ir ant mėšlyno išmetei! Eik pasiimk savo vaiką!“ (Vėlius 1979: 21). Tad akivaizdu, kad *laumiuko* paveikslą lietuviai galėjo perimti iš kitų kultūrų.

Palyginę rusų *rusalkas* ir lietuvių *laumes*, matome daug akivaizdžių šių būtybių panašumų ir net visiškai identiškų sakmių motyvų – vargu ar rastume *laumei* artimesnę mitinę slavų būtybę. Tačiau norėdami priimti vieną ar kitą vertimo sprendimą (pavyzdžiui, pasirinkti šį funkcinį analogą) turime turėti daugiau kultūrinės informacijos, t. y. žinoti ir šių būtybių skirtumus. Skirtingų motyvų gausa arba jų nebuvimas gali turėti įtakos vertėjo pasirinkimui, atsižvelgiant į konkrečią vertimo situaciją. Jeigu skirtumų mažiau negu panašumų ir jeigu jie ne tokie svarbūs ar ryškūs, vertėjas tam tikrame tekste ir kontekste gali motyvuotai rinktis būtent šį kultūrinį pakaitalą. Todėl, norėdami išvengti iliuzijos, kad *laumė* ir *rusalka* – visiškai identiškos būtybės, turime aptarti ir pagrindines jas skiriančias ypatybes.

Pirmiausia, kaip minėta, lietuviškosios *laumės* yra labai moteriškos – dirba tuos darbus, kuriuos atlikdavo tik moterys: „Egzistuoja šalia žmogaus, *laumė* yra jo padėjėja: skalbia, verpia, audžia, turi savo darbo įnagius – kultuves, ratelį. Dirba ir sukasi itin vikriai.“ (Sauka 1982: 145). Apžvelgę kitų būtybių funkcijas, tikriausiai netgi galėtume daryti prielaidą, kad *laumė* – lietuvių mitologinėse sakmėse ryškiausiai išreikšta moteriškojo prado būtybė. O *rusalkos*, nors joms verpimo funkcija taip pat būdinga (Vinogradova 2000: 157), dažnai yra prastos darbininkės – ne tiek priverpia, kiek tiesiog apseilėja pluoštą (Levkijevskaja 2000: 245). Apskritai kalbant, rusų mitologijoje moteriškų darbų funkcijos priskiriamos ne vienai būtybei, tad jos nėra taip ryškiai išreikštos kurio nors vieno personažo elgsenoje. Pavyzdžiui, moteriškumo įvaizdis ir moteriškų darbų funkcija, ypač verpimas, daug ryškiau atskleisti pasakojimuose apie kitą rusų tautosakos būtybę – *mokošą* (rus. *мокошь*). Ji vaizduojama kaip naktimis troboje verpianti keistos išvaizdos moteris, kurios pavadinimą kai kurie tautosakininkai sieja su žodžiais *мокрый, мокнуть* (liet. *šlapias, šlapti*) (Tokarev 2008: 684), o kiti įžvelgia aiškias sąsajas su senovės indoeuropiečių žodžio, reiškiančio *verpimą*, šaknimi (Kapica 2007: 79). Tačiau ši rusų tautosakos būtybė buvo labai gerbiama ir priskiriama prie aukščiausiųjų dievybių grupės (Levkijevskaja 2000: 28; Tolstoj 1995: 51), todėl plačiau jos neaptarsime. Be to, tiek jos veikimo vietos, tiek santykis su žmogumi ir kitos funkcijos yra mažai susijusios su žemesniųjų dievybių grupei priskiriama *laume*.

Taip pat svarbu pabrėžti, kad *rusalkomis* tampa moterys, mirusios nesava mirtimi, pavyzdžiui, nuskendusios arba dėl kitų priežasčių mirusios labai jaunos, taip pat jomis tampa prakeikti vaikai. Tačiau minima, kad rusų liaudies pasakojimuose *rusalkomis* gali tapti ne tik moterys ar merginos, bet ir vyrai (Levkijevskaja 2000: 233). Pavyzdžiui, į jas persikūnija bet kas, ką jos užkutena ar kitaip nukankina (p. 241). Čia ir išryškėja dar vienas svarbus skirtumas – lietuvių *laumės* būna tik moteriškojo prado.

Be to, nors *rusalkoms* būdingas vaikų grobimas ir keitimas, ši funkcija slavų kultūroje nėra išskirtinai priskiriama tik joms. Vaikus rusų tautosakoje grobia ir *velnias*

(rus. *черта*), ir *pirties būtybė* (rus. *банник / банница*), ir kai kurios miško būtybės (p. 274). Nors to, žinoma, negalime laikyti *laumės* ir *rusalkos* skirtumu, svarbu pabrėžti, kad kai kurios išskirtinai tik *laumėms* būdingos funkcijos rusų folklore yra plačiau pasiskirsčiusios tarp kelių mitologinių būtybių ir dėl to *rusalkos* įvaizdis kai kuriais aspektais nėra toks unikalus kaip *laumės*. Ir atvirksčiai, viena iš *rusalkų* ypatybių – jų supimasis ant medžių šakų (Vinogradova 2000: 161; Puchova 2008: 255), tad ir jos turi tam tikrų išskirtinių funkcijų, kurios paprastai nepriskiriamos kitoms rusų tautosakos būtybėms ir nėra būdingos lietuviškajai *laumei*.

Nors esama nemažai *laumės* ir *rusalkos* funkcinių sutapimų (moteriški darbai, bendravimas su vyrais, vaikų keitimas, pagalba arba kenkimas žmogui) ar išvaizdos panašumų (dailumas arba baisumas, moteriškumas, didelės krūtys, geležinės kūno dalys), atrodo, kad rusų tautosakoje nėra vienos tokios ryškios ir svarbios būtybės, kuriai galėtume priskirti visas *laumės* ypatybes.

Siekiant papildyti ir paįvairinti *laumės* atitikmenų slavų folklore paiešką, galima trumpai aptarti dar vieną veikėją, rusiškai įvardijamą kaip *poludnica* (rus. *полудница*). Ši laukų *deivė* laikoma viena seniausių slavų folkloro mitologinių būtybių. *Poludnicos* buvo populiariausios čekų ir Vakarų slavų tautos, vadinamos sorbais (lužitėnais), kultūrose (Zelenin 1995: 220), bet jas gerai žinojo ir rytų slavai. Pavyzdžiui, kai kuriuose Baltarusijos ar Rusijos regionuose paplitusiose sakmėse *rusalkų* ir *poludnicų* paveikslai dažnai susipina (Zelenin 1995: 220; Tokarev 2008: 817; Levkijevskaja 2000: 354), nes jas sieja nemažai panašumų. Ši moteriškosios lyties būtybė lygiai taip pat gali būti vaizduojama kaip daili mergina arba baisi senė, ji grobia laukuose dirbančių moterų paliktus kūdikius (Kapica 2007: 90; Tokarev 2008: 817; Levkijevskaja 2000: 354) ir mėgsta šukuoti savo ilgus švelnius plaukus (Tolstoj 1995: 221; Zelenin 1995: 222). Tačiau svarbiausia jos funkcija – stebėti, kad niekas nedirbtų vidurdienį, o dirbančiuosius bausti saulės smūgiu – nėra būdinga lietuvių *laumei* (Kapica 2007: 90; Kerbelytė 2012: 345). Kita ryški jos funkcija – rugių laukų saugojimas, laiminimas ir pan. (Zelenin 1995: 220) – *laumei* taip pat nepriskiriama. Be to, *poludnica* visiškai nesusijusi su vandens stichija, nesilanko miškuose ir, kaip minėta, yra priskiriama tik laukų būtybėms. Taip pat teigiama, kad šiais laikais labai nedaug kas šią būtybę prisimena apskritai (Zelenin 1995: 220) – *poludnicą* žino tik tautosakininkai ar labiau šia sritimi besidomintys skaitytojai, tad nors jos paveikslas kai kuriais aspektais ir sutampa su lietuvių *laumės* įvaizdžiu mitologinėse sakmėse, jų funkciniai ir santykio su žmonėmis bei požiūrio į juos skirtumai gerokai ryškesni.

Laumės atitikmenys anglakalbių kraštų (keltų) folklore

Laumės atitikmenų paieškas anglakalbių kraštų folklore galima pradėti nuo šio lietuviško pavadinimo apibrėžties anglų kalba parašytose enciklopedijose ar mitologinių ter-

minų žodynuose. Tokiuose leidiniuose *laumė* paprastai pristatoma tuo pačiu anglišku pavadinimu *fairly* (Lurker 2005: 110; Bane 2013: 211). Į lietuvių kalbą šis žodis dažnai verčiamas kaip *fėja*. N. Vėlius savo darbuose į *laumes* panašias būtybes taip pat vadina „keltų fėjomis“ (Vėlius 1977: 127), bet siekiant tikslumo reikėtų pabrėžti, kad šiuo atveju aptariama būtybė nėra panaši į vėlesniais laikais išpopuliarėjusią gerąją pasakų *fėją* – stebuklingą, išskirtinai geranorišką veikėją. N. Vėliaus teigimu, Vakarų kultūros būtybėms, tarp jų ir *fėjoms*, buvo priskiriami ir „kai kurie atstumiantys išorės bruožai ir kenkėjiškos funkcijos“ (Vėlius 1977: 127). Vadinasi, anglakalbiams skaitytojams ši moteriškosios lyties mitinė būtybė gali sietis būtent su žodžiu *fairly*. Be to, kai kuriose mitologijos enciklopedijose net prie atskiro antraštinio žodžio *fairly* esančiame aprašyme minima ir lietuviškoji *laumė* kaip labai panaši baltų kultūroje egzistuojanti būtybė (Lurker 2005: 61). J. Balio parengtame sakmių rinkinyje ir lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų kataloge taip pat vartojamas būtent šis angliškas pavadinimas (Balys 1956: 181; Balys 2002: 216). Tokie mitologijos enciklopedijose, žodynuose ar kitoje literatūroje pateikti sugretinimai nuodugnesniam lyginimui su *laume* leidžia pagrįstai rinktis būtent *fairly* vardu vadinamą keltų mitologijos būtybę.

Pasakojimai apie *fairly* panašūs visame Britų salyne. Čia šios veikėjos taip pat priskiriamos žemesniųjų dievybių, turinčių ir demoniškų bruožų, grupei (Lurker 2005: 61). Žinoma, kai kuriuose pasakojimuose jos gali būti vadinamos tam tikrais tikriniais vardais (kaip ir lietuviškosios *laumės* Bigutė, Krauzelė), bet angliškas žodis *fairly* yra bendras visoms šioms būtybėms.

Fairly santykis su žmonėmis liaudies pasakojimuose gana teigiamas, bet šios būtybės baudžia tuos, kurie pažeidžia jų privatumą (pasirodo nepagarbūs, per daug smalsūs) (Monaghan 2004: 167), ir tuos, kurie neparodo joms dėkingumo (Lurker 2005: 61). Lietuviškų *laumių* santykis su žmogumi – lygiai toks pat. Pavyzdžiui, vienoje Kauno rajone užrašytoje sakmėje pasakojama apie vaikina, kuris, jodamas pro *laumes*, sudavė joms botagu ir už tai sulaukė atpildo – jos ėmė jį vytis, norėdamos atkeršyti ir įbauginti. O kitoje sakmėje, užrašytoje Rokiškio rajone, pasakojama apie moterį, kuri, žinodama, kad jos pirtyje lankosi *laumės*, palieka joms karšto vandens ir vantų ir už savo gerumą sulaukia dovanų – *laumės* jai pirtyje palieka „tai drobės stuomenį, tai rankoves, tai rankšluostį, ir vis tokio darbo, kad net miela žiūrėti“ (Vėlius 1979: 23). Tokiems sakmių motyvams tam tikra prasme galėtume priskirti net didaktinę funkciją – žmonės įvairiais būdais bandė aiškinti tarpusavio santykių principus.

Be to, *fairly* mėgsta krėsti žmogui įvairias išdaigas, klaidinti keliautojus, apsukti juos einančius kur nors laukais, kad pasiklystų (Monaghan 2004: 169). Tačiau iš esmės šios būtybės nėra piktavalės – teigiama, kad joms tiesiog negalioja žmonių pasaulio moralės ir etikos normos (p. 386). Taigi panagrinėję *laumės*, *rusalkos* ir *fairly* santykį su žmogumi matome, kad jis gali būti dvilypis: viena vertus, šios būtybės žmogui gali lin-

kėti gero, padėti jam, gausiai apdovanoti, kita vertus, gali ir pakenkti – viskas priklauso nuo paties žmogaus elgesio. Apskritai kalbant, įvairiose kultūrose žmonės panašių būtybių iš dalies bijojo, jų vengė, bet taip pat stengėsi joms nepakenkti.

Fairies, kaip ir *laumės* ar *rusalkos*, gyvena gan lengvabūdiškai, mėgsta šokti, linksintis, dainuodamos mėnesienoje šukuoja ilgus švelnius savo plaukus (Evans-Wentz 1911: 201), bet kai kurios iš jų – darbštesnės. Pavyzdžiui, dalis jų yra puikios verpėjos ir audėjos (Monaghan 2004: 171). Jei surinktume didelį skaičių sakmių apie *laumes* ir aptariamas keltų *fējas*, ne tik pastebėtume akivaizdžių funkcinių sutapimų ar panašų jų santykį su žmogumi, bet ir pamatytume, kad kai kurių liaudies pasakojimų siužetinės linijos yra visiškai identiškos. J. Balys (2001) pateikia keletą sakmių motyvų, būdingų tiek lietuvių, tiek keltų mitologijai. Vienas iš jų – sutampanti įvykių eiga sakmėse apie *laumes* ir keltų *fairies*: vėlų vakarą verpianti moteris į pagalbą pasikviečia *laumę* (keltų sakmėse – *fairy*) arba ši ateina pati. *Laumė (fairy)* verpia labai greitai, tad moteris pastebi, kad tuoj baigsis linų ar vilnos pluoštas, ir išsigąsta, nes taip nutikus *laumės (fairies)* pradeda verpti žmogaus plaukus ar žarnas. Todėl moteris sugalvoja, kaip šią būtybę apkvailinti – pameluoja, kad kažkur kilo gaisras ir ten gailiai verkia vaikai. *Laumė (fairy)* išsigąsta, kad gali nukentėti ir jos pačios vaikai, todėl išbėga į lauką. Tuomet moteris užrakina duris, kad ji nebegrižtų.

Įdomu tai, kad taip geografiškai nutolusių tautų folklorui būdingi ne tik atskiri panašūs sakmių motyvai, bet pasitaiko ir visiškai sutampančių liaudies pasakojimų siužetų. Pasak N. Vėlius, „formuojantis laumės vaizdiniui, baltai artimai santykiavo su keltų giminėmis“ (Vėlius 1979: 9). J. Balys taip pat pažymi, kad lietuvius su keltais veikiausiai siejo tiesioginis ryšys, nes germanų folklore tokių sakmių siužetų atitikimų nėra – tad germanai (būtent vokiečiai) tikriausiai neatliko kultūrinių tarpininkų vaidmens (Balys 2001). Tokiems tautų santykiams apibūdinti puikiai tinka vokiečių tautosakininko Klauso Rotho pavartota „tolimo artimumo“ (angl. *distant closeness*) sąvoka (Roth 1998: 247) – tokius geografiškai nutolusių tautų ryšius ir jų kultūrų persiklojimą išaiškinti kartais gali būti sunku net specialistams.

J. Balys (2001) rašo, kad nei germanai, nei slavai jokios į *laumę* ar *fairy* panašios būtybės neturėjo. Autorius išsamiau šios minties neplėtoja, bet remdamiesi prieš tai pateikta medžiaga apie rusų folkloro *rusalkas* šį faktą iš dalies galime paneigti. Be to, vienoje iš mitinių būtybių enciklopedijų rašoma, kad Vidurio Europos germanų gentys irgi turėjo labai panašias būtybes ir vadino jas *elfais* (Lurker 2005: 61). N. Vėlius taip pat pabrėžia, kad kai kuriais bruožais *laumėms* labai artimas „šiaurės germanų Elf“ (Vėlius 1977: 127). Šiaip ar taip, tikslų duomenų apie tai, koku būdu ir kuriame amžiuje lietuviai su keltais taip artimai kontaktavo, nėra. Aišku tik viena – kadaise ryšys tarp šių dviejų kultūrų buvo gana glaudus.

J. Balio (2001) teigimu, anglų folklоре būtybės *fairies* dovanojamų niekada nesibaigiančių pyragų ar duonos motyvas yra populiarus, bet jis nebūdingas lietuvių tautosakai. Vis dėlto stebuklingus nesibaigiančius daiktus dovanoja ir *laumės*. Pavyzdžiui, vienoje sakmėje *laumė*, įteikdama neturtingai moteriai dovanų audeklą, taria: „Rėžyk ir siūk, tik galo nežiūrėk, tai užteks, kol gyva būsi!“ (Vėlius 1979: 17). Beje, radus šį panašumą, galima paminėti, kad ir slavų *rusalkos* apdovanoja patikusį žmogų kokiu nors stebuklingu daiktu, pavyzdžiui, taip pat niekada nesibaigiančiu audeklu (Levkijevskaja 2000: 245). Todėl labiau pasigilinus į sakmių siužetus paaiškėja, kad šį motyvą galima laikyti dar vienu aptariamų būtybių panašumu.

Kadangi žmonės visais laikais buvo linkę kurti visų nuo jų nepriklausančių gyvenimo reiškinių paaiškinimus, sakmės apie mitinių būtybių pagrobtus ar sukeistus vaikus buvo populiarios daugelyje tautų, tarp jų ir anglakalbių kraštų tautosakoje. Taip yra dėl to, kad iki pat XX a. tėvai jautė itin stiprią (ir dažnai pagrįstą) baimę netekti savo vaiko – kūdikių ir vaikų mirtingumas tuo metu buvo labai didelis. Yra netgi išlikusių rašytinių pasakojimų apie tai, kaip XIX a. tėvai, įsitikinę, jog jų sergantis ar neįgalus vaikas yra *laumiukas* (angl. *changeling*), bandė jį nužudyti, kad ateitų mitinė būtybė ir gražintų jiems tikrąjį vaiką (Sherman 2008: 544). Tad ir keltų mitologijai būdingas ne tik motyvas, kad tam tikros būtybės gali sukeisti vaikus, bet ir tas pats minėtasis žiaurus savojo vaiko susigrąžinimo būdas, aprašytas tiek lietuvių, tiek rusų tautosakoje.

Kaip nurodo Patricia Monaghan, pasakojimai apie apkeistus vaikus buvo populiarūs airių, škotų ir Bretanės regiono tautosakoje. Palikti *fairies* vaikai aprašomi kaip bjaurūs maži padarai, todėl šios būtybės ir siekia juos sukeisti su gražiais ir mieliais žmonių kūdikiais. Dėl šios priežasties vaikus stengiasi apkrikštyti kuo anksčiau – tuomet jie mitinėms būtybėms neva tapdavo nebepatrauklūs (Monaghan 2004: 86). Šis paprotys parodo, kaip įvairių tautų mitologiniai įsitikinimai susipynė su krikščioniškaisiais papročiais ir tikėjimais.

Be šių panašumų, *laumės* ir keltų *fairies* turi ir skirtumų. Nors keltai taip pat tikėjo, kad pagrobtą ar apkeistą vaiką galima susigrąžinti tariamai jiems pakištą būtybę mušant namų kieme, tų kraštų mitologiniuose pasakojimuose populiarus ir kitas motyvas – tėvai, supratę, kad nepaklusnus ir piktas vaikas yra ne jų, susigrąžinti savo atžalos turi keliauti į kitą, atskirą mitologinį fėjų pasaulį (angl. *Fairyland*) (Monaghan 2004: 86). Keltų folklоре *fairies* į žmogaus aplinką atkeliauja iš savo pasaulio, o pabuvusi tarp žmonių ten sugrįžta. Toks motyvas nebūdingas nei lietuvių, nei rusų tautosakai, nes čia mitinės būtybės veikia pačioje žmogaus namų aplinkoje arba gamtoje, kur lankosi ir žmonės – savo atskiro mitologinio pasaulio jos neturi.

Pažymėtina ir tai, kad keltų mitologijoje *fairies* gali grobti ne tik vaikus, bet ir suaugusiuosius. Ypač jas traukia gražūs ir talentingi žmonės – būtent juos ir stengiasi nusivilioti į savo pasaulį (Monaghan 2004: 386). Keltų sakmėse pagrobtas gali būti

bet kas, ypač kūdikiai, dailūs jaunuoliai, nuotakos, patrauklūs vyrai, gabūs muzikantai ir dainiai, kad aptariamasis būtybes nuolat linksmintų (Monaghan 2004: 173). Taigi *fairy* stengiasi suvilioti ne tik vyrus, bet ir moteris, o lietuvių tautosakai tokie motyvai nebūdingi – *laumės* gundo tik priešingos lyties atstovus. Todėl viena iš pagrindinių *fairy* funkcijų – grobti žmones iš šio pasaulio į jau minėtąjį *Fairyland* – yra išskirtinė, nepriskiriama nei lietuviškosioms *laumėms*, nei slavų *rusalkoms*.

Pasak N. Vėlius, *laumes* iš dalies galime laikyti socialinėmis būtybėmis, nes tiek savo funkcijomis, tiek išvaizda jos panašios į paprastas kaimo moteris ir jų santykis su žmonėmis labai aktyvus, tačiau „lietuvių laumių socialumas skiriasi nuo minėtų vakarų ir šiaurės Europos tautų fėjų. Pastarosios sudaro vadinamąją fėjų bendruomenę <...>, tvarkomą pagal tokius pat dėsnius, kaip ir žmonių visuomenė“ (Vėlius 1977: 127–128). Lietuvių *laumės* panašių bendruomenių nesudaro ir, kaip žinia, savo atskiro pasaulio neturi.

Be to, keltų folklore, lygiai kaip ir rusų, vaikų grobimo funkcija nėra priskiriama vienai konkrečiai būtybei (o *laumei* priskiriamas vaikų keitimas aiškiai išskiria ją iš visų kitų mitinių veikėjų). Vaikus daugelio Vakarų kultūrų folklore apkeičia ir kiti padarai, pavyzdžiui, *goblinai* (angl. *goblins*) (Sherman 2008: 203). Vis dėlto *goblinų* plačiau neaptarsime ir daugiau jų sąsajų su *laumėmis* neieškosime, nes tiek tautosakoje, tiek įvairiuose piešiniuose ar ražiniuose jie paprastai vaizduojami kaip vyriškosios lyties būtybės (arba keisti belyčiai padarai). Be to, jų išvaizda taip pat smarkiai skiriasi ir žmogaus sąmonėje jie suvokiami kitaip nei moteriškosios *laumės*. Mitologijoje šie skirtumai yra labai reikšmingi, todėl priešingos lyties būtybių bet koku atveju greičiausiai negalėtume laikyti funkciniais atitikmenimis (jų santykis su žmogumi – tiek su sakmių veikėju, tiek su realiu skaitytoju, klausytoju ar pasakotoju – visai kitoks).

Skiriasi ir *fairy* išvaizda, tiksliau sakant, ji atitinka tik kai kurių *laumių* išorės bruožus (kaip minėta, *laumės* ir *rusalkos* būna arba jaunos ir gražios, arba senos ir atgrasios). Nors N. Vėlius ir mini, kad keltų *fėjoms* taip pat kartais buvo priskiriami atstumiantys išvaizdos bruožai (Vėlius 1977: 127), tiek pačiose sakmėse, tiek enciklopedijose pabrėžiama tik jų jaunystė ir grožis. Paprastai *fairy* apibūdinamos kaip skaistaus jauno veido moterys ar merginos ilgais šilko švelnumo plaukais (Monaghan 2004: 167), minima, kad jų balsas – skambus ir melodingas, o jos pačios – dailios, it nulietos (Evans-Wentz 1911: 116). Nors visų liaudies pasakojimų išnagrinėti neįmanoma ir griežtų išvadų daryti negalime, paskaitę jų daugiau pastebime, kad niekur neminama nemaloni keltų *fėjų* išvaizda, ilgi nagai, geležinės kūno dalys ar kitokie atstumiantys bruožai.

Kalbant apie *fairy* santykį su vandeniu (kaip žinome, vandens motyvas labai svarbus sakmėse apie *laumes*), atrodo, kad vanduo sakmėse apie jas nėra toks svarbus. Žinoma, keltų tautosakoje yra daugybė su vandens stichija susijusių mitinių veikėjų, tarp jų ir kai kurios *fėjės* (pavyzdžiui, dalis jų, atkeliavusios į žmonių pasaulį, apsigyvena ne

tik miškuose ar urvuose, bet ir prie vandens telkinių (Lurker 2005: 61)). Tačiau galima teigti, kad dar vienas *laumės* ir *fairy* skirtumas yra tas, kad pastaroji nėra taip aiškiai susieta su vandens stichija – keltų *fējos* (išskyrus tik pavienių pasakojimų veikėjas) nėra priskiriamos vandens būtybėms.

Be to, nors ir *rusalka*, ir *fairy* gali įvairiais būdais žmogui pakenkti, naminių gyvulių jodymo, avių kirpimo ir kiti dažnai *laumėms* būdingi motyvai (Balys 2002: 217) nėra tokie ryškūs ir gali pasitaikyti tik nedidelėje dalyje slavų ir keltų sakmių apie aptariamąs būtybes, tad kenkimas gyvuliams joms nepriskiriamas kaip viena iš pagrindinių funkcijų.

Įdomu tai, kad N. Vėliaus parengto lietuvių mitologinių sakmių rinkinio „Lau-mių dovanos“ (1979) vertimo į anglų kalbą („Lithuanian Mythological Tales“ (1998, perleista 2002, vertė Birutė Kiškytė)) įvade pavadinimas *laumė* apibūdinamas žodžiu junginiu *witch-pixies*, o šioje knygoje pateiktame žodynyje jis taip pat siejamas su būtybėmis *pixy* ir *witch*. Tačiau pavadinimas *pixy* šiame straipsnyje analizuojamoje literatūroje nėra teikiamas kaip šių lietuviškų būtybių atitikmuo, nepasitaikė *laumės* aprašymuose ir pačiose britų tautosakos sakmėse, kurių siužetai artimi sakmėms apie *laumes*. Be to, vienoje savo knygų apie lietuvių mitines būtybes N. Vėlius (1977) prie kiekvienos iš aptariamų būtybių pateikia kitų tautų panašių mitinių personažų atitikmenis ir mini juos anglų kalba parašytose skyrių santraukose, tačiau ir čia pavadinimo *pixy* nesutinkame.

Aptikę tokį vertimo pasirinkimą ir labiau pasigilinę, visgi randame, kad kartais kai kuriuose šaltiniuose pavadinimas *fairy* sinonimiškai vartojamas su panašiu plačios semantikos, tiek vyriškąsias, tiek moteriškąsias būtybes žyminčiu bendru pavadinimu *pixy*. Apibūdinant šiuos personažus, minima ir vaikų keitimo funkcija (Evans-Wentz 1911: 177). Taip pat ši būtybė gali įvairiai kenkti žmogui: vagia piena, naktimis jodo arklius, stengiasi padaryti žalos kitais būdais (Sherman 2008: 365).

Tačiau esama ryškių *laumės* ir *pixy* išvaizdos skirtumų: pastarieji mitiniai padarai yra labai maži (Evans-Wentz 1911: 176–177; Monaghan 2004: 380; Sherman 2008: 365), o *laumių* išvaizdos aprašymuose tokia savybė nenurodoma – jos įsivaizduotos įprasto žmogaus ūgio. Iš *pixies* išvaizdos aprašymo galime spręsti, kad šie personažai panašūs į *elfus*, nes minimas ne tik jų žemas ūgis, bet ir smailėjančios ausys, žalia apranga (Monaghan 2004: 380; Sherman 2008: 365). Be to, liaudies kūriniuose pasakojama, kad *pixy* beveik niekada nesirodo dienos metu – žmogus su šiais personažais susiduria tik naktį (Evans-Wentz 1911: 177; Monaghan 2004: 380), o *laumės* sutinkamos bet kuriuo paros metu.

Nors *pixies* ir iškrečia žmogui įvairių išdaigų, šie personažai taip pat geba atlikti įvairius namų ruošos darbus, kitaip pagelbėti žmogui, todėl yra glaudžiai siejami su namų būtybe *brownie* (Monaghan 2004: 381; Sherman 2008: 365), o *laumės*, nors

ir gali žmogui padėti, lietuvių tautosakoje laikomos laisvais, nepriklausomais, namų būtybėms nepriskiriamais padarais. Tad nors tarp *laumės* ir *pixy* ir esama panašumų, skirtumai tarp šių būtybių paveikslų yra ryškesni, todėl jie negali būti laikomi kultūriniais atitikmenimis – šis angliškas pavadinimas siejamas tiek su moteriškosios, tiek su vyriškosios lyties labai mažo ūgio personažais, panašiais į smailiaausius *elfus*.

Apibendrinant galima teigti, kad nei skaitydami anglų, nei rusų sakmes ar mitologijos enciklopedijas nerastume tokios mitinės būtybės, kuriai būtų būdingas visas platus lietuviškos *laumės* priskiriamų bruožų, funkcijų ir kitų ypatybių spektras. Remiantis visa surinkta medžiaga, galima teigti, kad *laumės* yra labai aktyvios ir ryškios lietuvių mitologijos būtybės. Tačiau jos nėra tokios unikalios, tik lietuvių tautosakai būdingos būtybės, kaip dažnai manoma. Nors ir negalime teigti, kad rusų ir anglų tautosakoje yra visiškų *laumės* atitikmenų, kalbėdami tiek apie jų išvaizdą, tiek apie funkcijas, tiek apie santykį su žmogumi, turime pripažinti, kad minėtieji sutapimai su *rusalkų* ir *fairy* paveikslais – akivaizdūs.

Pavadinimo *laumė* vertimas į anglų ir rusų kalbas

Kalbant apie savinimo strategijos taikymą ir kultūrinio atitikmens paieškas verčiant žodį *laumė* į rusų kalbą, galėtume kalbėti apie aprašytąją rusų tautosakos būtybę *rusalką*. Ši būtybė tiek savo išvaizda, tiek daugeliu funkcijų išties labai panaši į *laumę*. Iš visų rusų mitinių būtybių lietuviškosios *laumės* paveikslą labiausiai atitinka būtent ji – su *laume* ją sieja skalbimo ir kitų moteriškų darbų motyvai, ryšys su vaikais (jų grobimas ir globojimas arba skriaudimas) ir net identiška išvaizda. Tačiau šio rusiško žodžio semantinis laukas nėra toks platus kaip angliškojo pavadinimo *fairy* – jis nurodo ne į tam tikrų veikėjų grupę, bet į konkrečią mitinę būtybę. Be to, dažnas šiuolaikinis skaitytojas (išskyrus tautosakininkus ir kiek labiau į šią temą įsigilinusius asmenis) tikriausiai net nepagalvotų, kad minima *rusalka* nėra pusiau moteris, pusiau žuvis, nes šiandien šis pavadinimas sukelia visai kitokį vaizdinį, todėl tokia kultūrinė adaptacija jokios prasmės neturės ir savo funkcijos neatliks. Tad, greičiausiai, bet koku atveju geriausia būtų rinktis realijos svetiminiavimo strategiją ir palikti autentišką transkribuotą pavadinimą *лауме*, o prireikus išnašos ar platesnio paaiškinimo, lietuviškosios *laumės* pristatymo galima būtų drąsiai sieti ją su slavų vandens būtybe *rusalka*.

Savinimo strategijos besilaikantis vertėjas į anglų kalbą kaip funkcinį *laumės* analogą galėtų rinktis keltų kultūros būtybę *fairy*, juolab kad šio angliško žodžio semantika yra labai plati, jis neapriboja taip pavadintos mitinės būtybės iki vieno konkretaus tik keltų tautosakoje žinomo personažo. Teigiama, kad nuo XIV a. žodžiu *faerie* vadintos visos antgamtiškos būtybės (Zotov 2015: 296). Tad angliškame vertime žodį *laumė* pakeitus į *fairy* anglakalbiui skaitytojui nekils asociacijų su kokia nors konkrečia tau-

tosakos būtybe – *laumės* lietuviškumas nenukentės, o visos jos ypatybės ir išskirtinumai išryškės jau iš paties teksto (tačiau dėl plataus semantinio lauko ji reikėtų laikyti ne tiksliai, o daliniu *laumės* atitikmeniu).

Laumiukai, t. y. *laumės* palikti vaikai, tiek rusų, tiek anglų folklore vadinami bendresniais pavadinimais, kilusiais nuo žodžių *apkeisti*, *sukeisti* – angliškai jie įvardijami kaip *changelings* (Monaghan 2004: 173), o rusiškai – *подменными* (Карпач 2007: 22) arba *обмьеными* (Levkijevskaja 2000: 520). Taip yra dėl to, kad, kaip minėta, vaikus šių tautų liaudies pasakojimuose apkeičia ne tik šios, bet ir kitos mitinės būtybės, todėl ir pavadinimas jiems visiems bendras, nesusijęs su konkrečiu sakmių personažu. Tad savindamas lietuvišką realiją *laumiukas* vertėjas turėtų rinktis būtent šiuos kultūrinius pakaitalus, o svetimindamas – prireikus vartoti juos paaiškinimuose.

Pasirinkus svetimavimo strategiją ir rašant papildomą intratekstinį ar ekstratekstinį komentarą, galima remtis enciklopedijose ar mitologinių sąvokų žodynuose teikiamais *laumių* apibūdinimais. Pavyzdžiui, vertimuose į anglų kalbą pavadinimas *laumė* gali būti aiškinamas kaip „tipinė fėja lietuvių liaudies tikėjimuose“³, o prireikus daugiau informacijos galima paminėti, kad tai gamtos būtybė (angl. *nature spirit*), ir nurodyti keletą pagrindinių jos funkcijų. Vertimuose į rusų kalbą galima pasitelkti *laumių* apibūdinimus rusų kalba parašytose enciklopedijose, pavyzdžiui: „Deivė ar laumė – miško ir vandens būtybė“⁴, ir paminėti, kad tai lietuvių tautosakos gamtos būtybė, savo funkcijomis ir išvaizda glaudžiai susijusi su senosios slavų tradicijos *rusalkomis*.

Išvados

Apibendrinus šiame straipsnyje surinktą ir išanalizuotą medžiagą, galima teigti, kad tautosakos, o konkrečiai – mitologinių būtybių pavadinimų vertimas yra labai specifinis, reikalaujantis tam tikrų kultūrinių ir mitologinių žinių. Verčiant mitologines sakmes, kur kiekviename mitinių būtybių pavadinime užkoduotas tam tikras kultūrinis klodas, sava simbolika, nepakanka žinoti tik žodyninius jų atitikmenis, nes jie gali būti netikslūs, o kai kurie iš jų konkrečiame kontekste – net klaidinantys. Labai svarbu atsižvelgti į šiuos dalykus: 1) ar konkreti būtybė turi atitikmenį vertimo kalboje; 2) jeigu turi, ar jos samprata (funkcijos, išvaizda, santykis su skaitytoju ir apskritai bendras poveikslas) su lietuviškąja būtybe sutampa visiškai, ar yra skirtumų, ir 3) jeigu skirtumų yra, ar jie reikšmingi, ar tai tiesiog didelės reikšmės neturinčios mitologinių sakmių, kaip pasakojamosios tautosakos žanro, variacijos.

³ „Typical fairy in Lithuanian popular belief“ (Lurker 2005: 110).

⁴ „Дейве или лауме – духи леса и воды (ср. русалок)“ (Tokarev 2008: 300).

Lietuvių sakmių personažų *laumių* ir į jas panašių kitų tautų mitologijos būtybių analizė, atlikta remiantis iš įvairių šaltinių (enciklopedijų, mitologijos žodynų, žinytų, autentiškų mitologinių sakmių) surinkta ir susisteminta medžiaga, parodė, kad tarptautinių realijų grupei jų priskirti visi negalime – nors yra į *laumes* panašių būtybių atitikmenų rusakalbių ir anglakalbių kraštų tautosakoje, visi jie turi gana daug nacionalinių, išskirtinių bruožų, tad paprastai yra tinkami tik apytiksliais, bendresnio pobūdžio vertimams, papildomiems komentarams, kuriuose skaitytojui suteikiama daugiau kultūrinės informacijos, arba mokslinei literatūrai. Dėl šios priežasties verčiant pačias sakmes ar kitokius tautosakos tekstus tikslingiausia palikti autentišką pavadinimą *laumė* ir prirėikus paaiškinti jį papildomai, pasitelkiant aptartus dalinius rusų ar anglų kalbos atitikmenis.

Literatūra

- Bane, Theresa (ed.). 2013. *Encyclopedia of Fairies in World Folklore and Mythology*. Jefferson: McFarland&Company. [žiūrėta 2019-11-03].
<https://books.google.lt/books?id=rUqpAAAAQBAJ&pg=PA211&lpg=PA211&dq=laume+is+a+fairy+dictionary&source=bl&ots=PPVW-6gKJC&sig=V9dj-kUSMRwVTM2lkEgkOonwK-Q&hl=lt&sa=X&ved=0ahUKewiTw4zn3bPVAhVDvBoKHUloAXcQ6AEIUzAG#v=onepage&q=laume%20is%20a%20fairy%20dictionary&f=false>.
- Balys, Jonas. 2000. *Raštai II*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balys, Jonas. 2002. *Raštai III*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Balys, Jonas. 2001. *Folklore: The Lithuanian-Celtic Connection*. [žiūrėta 2019-10-01]. <http://www.draugas.org/news/folklore-the-lithuanian-celtic-connection-2/>.
- Evans-Wentz, Walter. 1911. *The Fairy-Faith in Celtic Countries*. University of California Libraries. [žiūrėta 2019-10-11]. <https://archive.org/stream/fairyfaithincelt00evanrich#page/n5/mode/2up/search/melodious>.
- Greimas, Algirdas Julius. 1978. Aušrinė ir Laima III (1), Gyvenimo ir mirties, likimo ir laimės samprata lietuvių mitologijoje. *Metmenys 36, 1978 kūryba ir analizė*. [žiūrėta 2019-10-16]. http://www.epaveldas.lt/vbspi/showImage.do?id=DOC_O_205680_1&biRecordId=37208.
- Карпич, Фёдор – Капица, Фёдор. 2007. *Тайны славянских богов*. Москва: Рипол классик. [žiūrėta 2019-10-11]. <http://www.pseudology.org/chtivo/TainySlavyanskixBogov2007.pdf>.
- Kerbelytė, Bronislava. 2012. *Slavų folkloras*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. [žiūrėta 2019-09-30]. <http://www.vdu.lt/wp-content/uploads/2013/12/Slavu-folkloras.pdf>.
- Laurinkienė, Nijolė. 1996. Laumės likimas. *Liaudies kultūra* 1996, Nr. 5 (50). 14–19. [žiūrėta 2019-10-16]. http://tautosmenta.lt/wp-content/uploads/2013/12/Laurinkiene_Nijole/Laurinkiene_LK_1996_5.pdf.
- Levkijevskaja, Jelena – Левкиевская, Елена. 2000. *Мифы русского народа*. Москва: Астрель. [žiūrėta 2019-10-11]. http://www.rodnovery.ru/attachments/article/413/Levkievskaya-Mify_russkogo_naroda.pdf.
- Monaghan, Patricia (Ed.). 2004. *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore*. New York: VB Hermitage. [žiūrėta 2019-11-20]. <http://stoa.usp.br/briannaloch/files/2564/13832/The+Encyclopedia+of+Celtic+Mythology+and+Folklore.pdf>.

- Roth, Klaus. 1998. Crossing Boundaries: the Translation and Cultural Adaptation of Folk Narratives. *Fabula*, Volume 39, Issue 3-4. [žiūrėta 2019-11-10]. <https://pub.ub.uni-muenchen.de/17686/1/fabl.1998.39.3-4.243.pdf>, <https://doi.org/10.1515/fabl.1998.39.3-4.243>.
- Sauka, Donatas. 1982. *Lietuvių tautosaka*. Vilnius: Mokslas.
- Sherman, Josepha (ed.). 2008. *Storytelling. An Encyclopedia of Mythology and Folklore*. New York: Myron E. Sharpe. [žiūrėta 2019-11-10]. [http://eindtijdinbeeld.nl/EiB-Bibliotheek/Boeken/Encyclopedie%20of%20Mythology%20and%20Folklore%20\(2008\)%20-%20Storytelling.pdf](http://eindtijdinbeeld.nl/EiB-Bibliotheek/Boeken/Encyclopedie%20of%20Mythology%20and%20Folklore%20(2008)%20-%20Storytelling.pdf).
- Tokarev, Sergej (sud.) – Токарев, Сергей. 2008. *Мифы народов мира. Электронное издание*. [žiūrėta 2019-10-01]. http://www.indostan.ru/biblioteka/knigi/2730/3412_1_o.pdf.
- Tolstoj, Nikita – Толстой, Никита. 1999. *Славянские древности*, II т. [žiūrėta 2019-10-01]. <https://yadi.sk/d/c-КТ7e-rSjKp4>.
- Vėlius, Norbertas. 1977. *Mitinės lietuvių sakmių būtybės*. Vilnius: Vaga.
- Vinogradova, Liudmila – Виноградова, Людмила. 2000. *Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян*. Москва: Индрик. [žiūrėta 2019-10-10]. http://biblio.imli.ru/images/abook/folklor/Vinogradova_L._N._Narodnaya_demonologiya_i_mifo-ritualnaya_tradiciya_slavyan._2000.pdf.
- Zelenin, Dmitrij – Зеленин, Дмитрий. 1995. *Избранные труды. Очерки русской мифологии: Умершие неестественною смертью и русалки*. Москва: Индрик. [žiūrėta 2019-11-06]. http://www.rodnovery.ru/attachments/article/408/Zelenin_Izbrannye_trudy_Ocherki.pdf.
- Zotov, Sergej – Зотов, Сергей. 2015. *Фольклор или литература: образы феяри и ведьм в пьесах Шекспира*. [žiūrėta 2019-10-18]. <https://cyberleninka.ru/article/v/folklor-ili-literatura-obrazy-feyri-i-vedm-v-piesah-shekspira>, <https://doi.org/10.17805/zpu.2015.1.29>.

Šaltiniai

- Balys, Jonas. 1956. *Lietuvių mitologiškos sakmės. Lithuanian Mythological Legends*. London: Nida Book Club.
- Puchova, Tatjana (sud.) – Пухова, Татьяна. 2008. *Афанасьевский сборник. Материалы и исследования. Выпуск VI. Былички и бывальщины Воронежского края*. [žiūrėta 2019-11-05]. http://folk.phil.vsu.ru/publ/sborniki/afanasiev_sb6.htm.
- Vėlius, Norbertas. 1979. *Laumių dovanos. Lietuvių mitologinės sakmės*. Vilnius: Vaga.
- Vėlius, Norbertas. 1998. *Lithuanian Mythological Tales*. Vilnius: Vaga.

Žodynai

- Lurker, Manfred. 2005. *The Routledge Dictionary of Gods and Goddesses, Devils and Demons*. New York: Routledge. [žiūrėta 2019-09-18]. <https://img.4plebs.org/boards/tg/image/1417/05/1417056596209.pdf>.
- Meletinskij, Jeleazar – Мелетинский, Елсазар. 1991. *Мифологический словарь*. Москва: Советская энциклопедия.